

Արեգակին, կրակին, ջուրին վրայ կ'երդնում,
Գթած սատրապներ, մի'լլաք ի սպառ անողորմ.
Ե՛ս ալ ունիմ արդիւնք և շատ քաջութիւն,
Է՛ր չէք յիշեր ու կը թաքչիք, վըկանէ՛ր»...
Բաւ է. լըռէ՛ մատնիչ եղբարցդ և Արեաց.
Դատապարտեց ըզքեզ ինքնին թագաւորն,
Իշխր, իշխր վար, զարդերէդ մերկացիր,
Բաժինդ առ՝ զուր թափած արեանդ փոխարէն:
Վայրկեանի մէջ անարգութեաւ եղկելին,
Վայրկենապէս այն պերճն եղաւ ոստաքանց.
Ու երկսայրի սուրէն գատ բան չէր տեսնու.
Վըտարուեցաւ ատեանէն դուրս շան մը պէս,
Բացաւ աչքերն... կարծեց իր Սեանը հեծած.
Կրկին բացաւ... զըտաւ մատակ մ'իւր ներքեւ.
Եւ գերդ սաղարթ որ հովերէն կը խուսէ,
Անցաւ ոսոխ ժողովըրդեան առջեւէն.
«Ո՛ր է, գոչեց, իմ մըթին բանտն, ո՛ր է մահ.
Եկէ՛ք պատել անտէր Վասակն եղկելի.
Ի՞նչպէս տոկալ կամ հանդուրժել, վա՛յ ինձ վա՛յ».
Եւ դադրեցաւ թըշուառին շունչն հեղձմղձիկ:

Ե.

Կը թանձրանար խօշական մութը դանդաղ
Ոգիներու ճեմարանին մէջ մըռայլ,
Ջընտանին մէջ ահեղ՝ մարդու և գուարթնոց,
Անդնդաբնակ մը լոկ դրացի վիրագաց,
Կը խանգարէր դամբանական լըռութիւնն
Հողմասարսուռ ոսկրոտիին սօսափիւնն,
Որ մահահոտ որմերէն կախ չլթայով
Իբր անլոյս ծայրը ձիւնաբուք բեւեռին.
Եւ յարդալից մարդոց մորթի պատկերներ
Կ'երերային առասանէն վայրահակ...
Գէճ ու մըռայլ անկիւնի մ'մէջ որդնալից
Յաւով պառկած էր Անյուշ բերդը Վասակ...
Ո՛հ, Վասակ չէր, այլ շըղապատ ոսկրի կոյտ,
Ջոր անէծքն հին կը բուծանէր օձապտոյտ.
Բան չէր մնացեր հիւժած անձին մէջ անոր
Բայց կերկեր շունչն և կէս լեզուն որդնահար:
Ջգուած պահակն իր գնտանին դրան վրայ՝
Որ անէծքով օրապահիկը բերած
Կու տար ամէն օր, երեսին ըսելով.
«Մինչեւ երբ պիտ' ապրիս, Վասակ անպիտան.
Ե՛րբ երեսէդ ես ազատիմ պիտի՛ սպառ,
Ե՛րբ որդերու պիտի թաղուիս զագիր գիրկն»:
Այլ Վասակ գայն յետին շունչով կը կանչէր.
«Եկուր, պահապար, ալ ազատիս պիտ' ինձմէ.
(Թըղմ. աշխ.)

Մահը ներեց մինչեւ օրս ինձ՝ ո՛րս պատրաստ.
Բայց արդ կարթած զիս ետեւէն կը քաշէ...
Կը տեսնե՛ս դուն ալ այն աչքերն հըրածօճ,
Եւ անիրան գունդին աղմուկը խառնակ.
Այբայարանը տարտարին կը տեսնե՛ս,
Հէ՛, ինձ համար ո՛րքան ամբօխ և հանդէս,
Ահա գահեր և ծիրանի, ահա թագ
Հուր ծծումբով ընդելուզուած բովանդակ...
Ահա չորս դիւս ըսպաներու սեւ գունդեր
Վերցընելու այս անարեւ լոյսն ալ կարճ...
Ահա կու գամ հոն՝ ուր ճամբայ ինձ բացի.
Վասակ՝ եթէ ոչ վերն՝ թող վա՛րն ըլլայ մեծ.
Բայց լըսէ՛ զիս, կ'երդուընցընեմ քեզ, պահակ,
Երկնից վըրայ՝ որմէ լըռած, մերժուած եմ.
Լըսէ՛ Սիւնեաց տէր Վասակի ուխտն անդարձ
Ջոր կը կընքէ շունչն իր պատրաստ փախչելու,
Իմ համբոյրովս պղծած ա՛նն երկնային
Խոտովանիլ կու տայ սեւցած շրթներուս...
Ամբաւ չարեաց մէջ պաշարուած մատնըջիդ
Լըսէ՛, ով տուն Հայոց, լըսէ՛ ու սարսէ՛.
Ե՛ս եմ ես այն աւագանին սուրբ ուխտէն
Ու Գրիգորի հօտէն կամբոյս հեռացած.
Ե՛ս Արտազու արիւնին եմ պարտական.
Ահա անկից Վարդան, գունդերն քաջագուն
Նետեր առած կը պատըռտեն սիրտս անոք,
Պահանջելով ինձմէ հայ փառքը աղօտ.
Մըտիկ ըրէք, պահ մ'ինձ՝ որսիս դըժոխքի.
Մի՛ տարածամ այդքան խոցեր ինձ բանաք...
Այդ քու խոժոռ աչքեր, Վարդան քաջարի,
Եւ Ղեւոնդի շըրթներ՝ որ լուռ կը խօսին,
Իմ սիրտըս հէք արիւնթաթաւ, բիւր պատառ,
Յաւերժական խաւարին մէջ կ'իշխենե՛ն...
Վաճառեցի իմ տէրս, հաւատքս և իմ յոյսն՝
Ըտտանալով կորուստի այս վիհն անլոյս,
Ուր կիսասոյգ՝ ժառանգութիւն կը թողում
Ձեզ ամէնուդ՝ որ իմ շաւղէս կ'ընթանաք,
Կրօնքի, եղբարց, անձանց, խղճի մատնիչներ՝
Իմ ինքնադատ չար յիշատակըս բաժին.
Յորչափ Մասիքն Հայոց մէջ, Տէրն է երկինքն,
Անլոյծ վըճիռ գոր կը կնքէ շունչըս սեւ,
Դուն վըկայ ես, ասպընջականդ իմ զըժոխք:
Յաւերժ անէծք ձեզ, Վասակի՛ կորիւններ»...
Հոգին փըչեց, տապաստ ինկաւ դին զագիր,
Բաժնըւեցան դեւերն, ջուրին որդերուն,
Իր անձին դէմ գոչած անէծքն՝ իբրեւ բոց
Լափեց ամբողջ վայրն և դըժոխք տիրեց հոն...
(Գ. Նուազը.)

Հ. ՂԵՒՈՆԴ Մ. ԱԼԻՇԱՆ

Ի Ր Ա Ի Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Մ Ի Զ Ա Զ Գ Ա Յ Ի Ն Հ Ա Մ Ա Ժ Ո Ղ Ո Վ Ը

Անցնող տարւոյն Նոյեմբեր 12ին, Հոռ-
մի մէջ, հոճ բազմութեան մը ներկայու-
թեան՝ կը բացուէր միջազգային իրաւա-
գիտական համաժողովը: Միջազգային եղաւ
ան ամէն տեսակէտով. իր բազմազգի և
այլացեղ անդամներու կանոնական (եկե-
ղեցական) և քաղաքական ու իրաւագիտու-
թեան ներկայացուցիչներու կողմանէ՝ ու-
րոնցմէ շատեր գիտական աշխարհի մէջ
մեծ համբաւ կը վայելէն:

Նկատելով ապա համաժողովի գործա-
դիր մարմինն և իր կազմակերպիչ անթե-
րի կարգաւորութիւնը, ինչպէս նաեւ ազ-
գազրական ցեղային պատուոյն նախան-
ձախնդիր բանախօսներու խոր ուսումնա-
սիրութիւնները, հարկ է ըսել թէ համաժո-
ղովին յաջողութիւնը աննախընթաց էր:
Յուստինեան և Գրիգորեան Օրինագըր-
քերու զոյգ յորեկաններն էին հիմնական
շարժառիթը այդ համագումարին՝ որ իբրեւ
ներկայացուցիչ մարմին համօրէն քաղա-
քակիրթ աշխարհի՝ իր յարգանքի պսակը
կը նուիրէր նոյն այդ մեծ յիշատակնե-
րուն:

Ա. — ՅՈՒՍԵԻՆԵԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ.

527 թուականին Յուստինոս Ա-ի կը
յաջորդէր Բիւզանդական գահին վրայ՝
Յուստինիանոս Ա, աննշան ծնողաց՝ բայց
ոչ աննշան հանճարով զաւակ մը: Աս-
տուածաբանական, իրաւագիտական և այլ
ուսումներու հմուտութիւնը, իր խոհմու-
թիւնն և տոկուն կամքը զինքն առաջնոր-
դած էին այդ գերագոյն բարձրութեան:
Մնած և մեծցած հոռմէական օրէնագի-
տութեամբ և անոր հոգւով՝ կ'ուզէր ապրիլ

իրբեւ հոռմայեցի և գործել իբրեւ կայսր
հոռմայեցի:

Այն ինչ գահ ելած՝ տեսաւ կայսրու-
թեան զահալէժ ընթացքը դէպ ի կործա-
նում, և իսկոյն ըմբռնեց թէ՛ հոռմէական
կարգադրիչ և կարգապահ ոգին միայն
կարող է կացութիւնը փրկել, ու անկէ
վերջ յառաջ մղել յաղթական արծիւները:

528-ին հրովարտակով մը — Haec
quae necessario — ձեռք կը զարնէր կազ-
մակերպելով հոռմէական օրինագիրքը,
զլուխ հանելով թէնդոս Բ կայսեր անկա-
տար թողած ծրագիրը: Ասոր համար նա
կը հաստատէր ժողով մը տասն իրաւա-
գէտներէ, որոնց զլուխ կը կարգէր Տրի-
բունիանոսն և Թէոփիլոսը՝ Կ. Պոլսի իրա-
ւագիտութեան ուսուցիչը: Այդ ժողովին
պաշտօնն էր ի մի ժողովել կայսերական
օրէնք պարունակող հրովարտակները՝
լիուլի իրաւասութեամբ ժամանակի պա-
հանջներուն յարմարեցնելու զանոնք, ի
հարկին փոխելով կամ կրճատելով կամ
մէկի ձուլելով զանոնք, պարզելով
իմաստները՝ դիւրմբունելի ընելու համար
զանոնք: Ու այդ գործը պիտի դառնար
կայսերական պաշտօնական օրինագիրքը՝
փոխանակ Հերմոգինեան և Թէոդոսեան
անկատար օրինագրերուն:

Տարուան մը աշխատութենէ վերջ՝ 529-ի
ապրիլ 7-ին կը հրատարակուէր ան. հրո-
վարտակով մը — Summa rei publicae —
և կը սկսէր գործադրուիլ նոյն ամսուն
16-ին՝ կոչուելով Յուստինեան նոր Օրի-
նագիրք Novus Justinianus Codex:

Յաջորդ տարին թերեւ Տրիբունիանոսի
խորհրդով էր որ Յուստինիանոս — Deo
Auctore — հրովարտակով մը ձեռք կը

զարնէր իրաւագիտական աւելի կարեւոր գործի մը. դարձեալ ժողով մը կը հաստատէր, այս անգամ բաղկացած տասնեւ վեց անձերէ, որոնց մէջ երեւելիներն են Տրիբոնիանոս, Թէոփիլոս, Քրատինոս՝ Կ. Պոլսի իրաւագէտ ուսուցիչները. յետոյ Դորոթէոս, Անատոլիոս Բերիոյ իրաւագէտները, Կոստանդիանոս Ներմանց պաշտօնեան, և ուրիշ տասնեւմէկ փաստաբաններ արեւելեան զաւառներու ատեաններէն:

Գործին նպատակն էր կազմել իրաւագիտական հաւաքածոն, այսինքն հոռմէական նշանաւոր իրաւագէտներու իրաւականօրէն վճիռներ տուող գործերէն հաւաքել սկզբունքներ և կարծիքներ՝ լուծելու համար անոնցմով իրաւական և ատենական հարցերը:

Հոս ալ Յուստինիանոս՝ ժողովն իրաւաւոր բարեփոխելու և ձեւելու ինչ որ իրարու նման էր և կամ հակառակ, որպէսզի բլար գործնական և գիտական մէկ գործ: Այս հաւաքածոն ալ կոչուեցաւ *Digesta* կամ *Pandecta*. աւարտեցաւ Գեկտեմբերի 15-ին, յաջորդ օրն իսկ հրատարակուեցաւ հրովարտակով մը — *Tanta* — և սկսաւ գործադրուիլ 533-ի Գեկտեմբերի 30-ին:

Digesta-ի մշակման ընթացքին՝ Յուստինիանոս ուրիշ կարեւոր աշխատութիւն մը յանձնեց Տրիբոնիանոսի, Թէոփիլոսի և Դորոթէոսի, այսինքն նոր հրատարակութիւն՝ ատենականներու, և ի դիւրութիւն իրաւագիտութեան ուսանողներու՝ յօրինել իրաւագիտական սկզբունքներու նոր նախադրուեց մը, հաւաքուած նախկին իրաւագէտներու գործերէն, գլխաւորապէս Գայիոսի, և յարմարեցուած նոր իրաւագիտութեան պահանջներուն, քանի որ քրիստոնէութեան սկզբունքներուն ազդեցութեամբ շատ մը օրէնքներ բարեփոխուած էին:

Ու այս նոր գործն ալ որ Գայիոսեան *Institutiones* փոխանակեց՝ աւարտեցաւ 533-ին. գործադրութեան մտաւ նոյն տարւոյ Գեկտեմբերի 30-ին՝ *Digesta*-ի հետ:

Նոր Օրինագրքէն յետոյ՝ կայսրը հրատարակեց նաեւ այլեւայլ օրէնքներ պարունակող հրովարտական, ինչպէս շատ մը որոշումներ՝ զորս ինք տուած էր լուծելու համար իրաւագէտներու տարակոյսները *Digesta*-ն յօրինելու ժամանակ: Եւ որովհետեւ այդ ամէնը զուրս կը մնային Նոր Օրինագրքէն, անոր համար հրամայեց Տրիբոնիանոսի և Դորոթէոսի և կայսերական ատենանի երեք փաստաբաններուն՝ որ իր հրովարտականն ու որոշումները զանազան մասերու բաժնէն և զանոնք զետեղեն Օրինագրքի մէջ՝ բարեփոխելով և կարգաւորելով զանոնք նոր օրէնագրութեան համեմատ:

Այս գործն ալ հրատարակուեցաւ 534-ի Նոյեմբերի 16-ին և սկսաւ զօրել Գեկտեմբերի 29-ին, կոչուելով *Codex Justinianus repetitae praelectionis*.

Իսկ այն հրովարտականը զորս Յուստինիանոս 535-էն մինչեւ 565-ի մահը՝ հրատարակեց, հաւաքուեցան և կազմեցին օրէնքի նոր ժողովածոյ մը՝ կոչուելով Նոր հրովարտական — *Novellae Constitutiones* կամ պարզաբար *Novellae*.

Յուստինեան գործերու այս ամբողջութիւնը կը կազմէ քաղաքային իրաւագիտութեան մարմինը — *Corpus Juris Civilis* — որ մինչեւ ներկայ դարս՝ եղաւ նախատիպարը քաղաքական օրէնագրութեան, և որուն հետ անմահ մնաց հեղինակն ինք ալ:

Եթէ *Corpus Juris Civilis* իր գոյութեան հեղինակ կը ճանչնայ մեծն Յուստինիանոսը, սակայն իր էութիւնն և դասական վսեմ կերպարանքը կը պարտի Տրիբոնիանոսի իրաւագիտական հանձարին, որ զետեղեց զանիկա հին Հոռմէական Օրինագրքի կողքին:

Բ. — ԳԻՐԻԳՈՐ Թ. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻ ԿՈՆՏԱՆԴՆՈՒ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ.

Ճիշտ եօթը դար վերջն էր, 1227-ին՝ երբ բարձրագոյն և սրբագոյն գահ մը կը բարձրանար՝ Յուստինիանոսի նման հեղի-

նակաւոր իրաւագէտ անձնաւորութիւն մը՝ Գրիգոր Թ. Հոռմի Ս. Քահանայապետը:

Աս ալ՝ երբ ձեռք առաւ Եկեղեցւոյ վարչութիւնը՝ Յուստինիանոսի նման ձեռնարկեց իսկոյն կարգաւորել նախկին օրէնքներու հաւաքածոները, որոնց բազմութիւնն և ընդարձակութիւնը, նոյնութիւնն և հակասութիւնները, ինչպէս նաեւ ատոնցմէ զուրս թափառող հրովարտականները հետագային հրատարակուած՝ կը դժուարացնէին իրաւական ատենաներու գործունէութիւնն և համալսարաններու մէջ օրէնագիտութեան ուսումը:

Ս. Պապը Յուստինիանոսի նման բախտաւոր եղաւ իր ձեռքին տակ ունենալու հմուտ և բանիրուն իրաւագէտ մը՝ յանձին Ս. Ռայմոնտ տը Պենաֆորէի, որուն յանձնեց այդ տաժանելի գործը 1230ին:

Զորս տարուան քրտնաջան աշխատանքէ մը վերջ՝ գործը լոյս տեսաւ 1234-ի Սեպտեմբերի 5-ին, որ *Rex pacificus*, «Խաղաղար քաղաք» կոնդակով հրատարակուեցաւ, կոչուելով *Վեցերորդ Ժողովածոյ*, որովհետեւ Գրատիանոսի ժողովածոյէն վերջ եղածներուն մէջ վեցերորդն էր:

Գրիգորեան հաւաքածոն հեղինակաւոր գործ մ'եղաւ, հետեւաբար անոր մէջ պարունակուող բոլոր կարգադրութիւնները օրէնագրին կամքէն օրէնքի զօրութիւն ստացան, և քանի որ օրէնագիրը նոյն ինքն Ս. Քահանայապետն էր՝ անոնց զօրութիւնն ալ տարածուեցաւ ընդհանուր եկեղեցւոյ վրայ:

Գրիգոր Թ. Պապի հեռատես և իմաստուն օրինագիրքը փարոսն եղաւ որ դարերու ընթացքին առաջնորդեց Եկեղեցւոյ կարգապահ կեանքը և նկատուեցաւ կաթալետ եկեղեցական օրէնագրական հոյակապ կոթողին՝ որ եղաւ Պիոս Ժ.ի սկսած և Բենեդիկտոս Ժ.ի հրատարակած օրինագիրքը՝ մեծ Պատերազմի օրերուն:

Թէ՛ Յուստինիանոս և թէ՛ Գրիգոր Թ. երկուքն ալ եղան իրենց դարուն մարդիկը, երկուքն ալ իրենց մէջ խտացուեցած դարուն պահանջած իրաւագիտական հմտութիւնն և կամքի տոկունութիւնը, յատկու-

թիւններ, որոնցմով կրցան յաջողիլ իրենց մեծ ծրագրին մէջ:

Գ. — ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻ ԿԱԶՄԸ, ՆԻՍՏԵՐ ԵՒ ԲԱՆԱԽՈՍ ՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Պատմական համաժողովին նիստերը տեղի ունեցան Հոռմի իրաւագիտական համբաւաւոր Ս. Ապողինար համալսարանին մէջ, որուն վարչութիւնն և ուսուցչական կազմն էր որ նախաձեռնարկ կ'ըլլար իրաւագիտական զոյգ մեծ յոբելեանները պատուելու, վարելով և կարգադրելով միանգամայն համաժողովի ընթացքը այնքան օրինակելի կազմակերպութեամբ:

Հոն էին իրարու հաղորդակից ՔՍԱՆԵԻՆԻՔ ազգեր և ոչսուռն համալսարաններ ներկայացնող հարիւրաւաստն մասնագէտներ: Թերթերն ազգերու անուանաչարքին զուրը նշանակած էին ARMENIA—ՀԱՅԱՍՏԱՆ և իրրեւ հայ օրէնագիտութեան մասնագէտ՝ Միխիթարեան Ուխտիս անդամներէն Հ. Կարապետ Ամատունի:

Համաժողովի բացումը կատարուեցաւ արտասովոր շքեղութեամբ և անպատմելի խանդավառութեամբ՝ նոյն Համալսարանի մատենադարանին մէջ:

Առաջին նիստին՝ բաց ի համաժողովի մասնակցողներէն՝ պատուոյ աթոռներուն վրայ կը նշմարուէին տասը ծիրանաւոր, բազմաթիւ արքեպիսկոպոսներ, տէրութեանց ներկայացուցիչներ, պետութեանց ղեկավարներ՝ Ս. Աթոռին մօտ, իշխաններ, իրաւաբանական համալսարաններու ուսուցիչներ եւն: Վսեմ. Ծիր. Պիզլէթի՝ իրրեւ ներկայացուցիչ Ս. Քահանայապետին՝ նախագահական բեմէն սիրալիւ բարի զալուստ մաղթեց լատիներէն լեզուով՝ ողջունելով ժողովականներն և ներկաները՝ բացուած հռչակելով Խրաւագիտական Միջազգային Համագործակցութիւնը:

Բացման ճառն արտասանեց Ծիր. Փաշելի: Իր պերճախօսութեամբ, հմտութեամբ և շնորհալի խօսքով՝ այս յոբելեաններու առթիւ դուրս ցայտեցուց այն անհրաժեշտութիւնը թէ պէտք է մղու-

տալ Եկեղեցական և քաղաքական օրէնքներու սերտ յարաբերութեան և միութեան, ատով է որ քաղաքականը կը բարձրանայ և կը սրբանայ, ստանալով արժանավայել դիրք մը մարդկային ընկերութեան մէջ, և ոչ թէ անով կ'եղծանի, ինչպէս ուզած են տեսնել ոմանք, և իբր ասպարոյց իր խօսքերուն՝ ցուցադրեց դարերու ընթացքին պատահած եկեղեցական ու քաղաքական անցուդարձերը։ Պերճախօս Ծիր.ը իր խօսքերն աւարտեց բռն ծափերու մէջ։

Պաշտօնական այս բանախօսութենէն վերջ՝ համաժողովը ծայր տուաւ գիտական գործունէութեան։

Շատ երկար պիտի ըլլար մի առ մի ակնարկելն իսկ հարկըրքառասուն բանախօսութեանց բովանդակութեան, պիտի ջանամ սակայն փորձել գէթ համադրական ամփոփ նկատողութիւն մ'ընել իսկապէս այնքան կարեւոր նիւթերուն։

Յորեկնական կարգադրութեան համաձայն՝ բանախօսութիւններն եղան Յուստինեան կամ Գրիգորեան օրէնսդրական հաւաքածոներու շուրջ։ Առաջինները նկատեցին ա. — Ուղղակի Յուստինեան «Հաւաքածոյ իրաւանց»ը (Corpus Juris). — բ. Քրիստոնէութենէ կրած ազդեցութիւնը. — գ. Անոր ազդեցութիւնը եկեղեցական և քաղաքական իրաւակարգերու վրայ։

Առաջինն պատկանող հմուտ բանախօսութեամբ ցուցադրուեցաւ Տրիբունիանոսի անձն ու անոր հետ աղբիւս ունեցող քաղաքական անցուդարձը, անոր և յետոյ համառօտիւ միւս օրէնսգէտներու մասնակցութեան դերն ու արժէքը Յուստինեան Օրինագրքի յօրինումին մէջ։

Պատմաբնականէն յետոյ բանախօսութիւններն ուղղուեցան ըննելու Յուստինեան «Հաւաքածոյ իրաւանց» բնագիրը։

Ցուցադրուեցան այն կէտերը որոնց մէջ Յուստինեան Օրէնսդրութիւնը կը նոյնաւոր և կամ կը տարբերէր դասականէն։

Թէ ինչպէս թէոդոսեանն ու Վաղենտինեանը՝ որոնք աղբիւր եղած Յուստինեան աշխատութեանց՝ ինչ ինչ կէտերու մէջ զարտուղած են դասականէն և վերջապէս թէ ինչ էր արժէքը իրաւագէտներու պաշտօնին և դերին։

Հմուտ ուսումնասիրութիւն մը ներկայացուց Գոլլինէ³ նկատելով Յուստինեան Օրինագրքի հեղինակութիւնը՝ համեմատութեամբ Գրիգորեան և Հերմոգենեան ժողովածոներուն։

Հին օրէնքներու մեկնութեան շուրջ երկու դպրոցներու՝ գաղղիականին և իտալականին միջեւ եղած տարակարծութիւնը առիթ տուաւ քաղաքական և եկեղեցական մեծ օրէնագէտ Ռիքքոպոնոյի — որ անդամ է իտալական կաճառին — պաշտպանելու ազգային դպրոցին պատիւն և իրաւունքը փաստելով իտալականին առաւելութիւնը գաղղիականին վրայ, քանի որ ան հռոմէական օրէնքի աղբիւրներուն հետ յատուկ ուշ կը դարձնէ Յուստինեան օրէնսդրութեան և հաւաքածոյին վրայ, մինչ գաղղիականը կը թերանայ այդ մասին մէջ։ Ռիքքոպոնոյի պատճառարանութիւններն և դասական ճարտասանութիւնը շոնգալից ծափեր խլեցին։

Դ. — ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔԻՆ ԿՐԱՄ ԱԶԴԵՆՅՈՒԹԻՒՆԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԷՆ։

Շարք մը բանախօսութիւններով ըննուեցաւ Էմիլիոս Պապիանոսի շրջանին Հռոմէական օրէնսդրութեան ոսկեդարը, և թէ ինչ միջոցներով քրիստոնէական սկզբունքները կրցան թափանցել անոր մէջ։

Բանախօսներն այդ ազդեցութիւնը բաժնեցին նախա—կոստանդինեան և յետ—կոստանդինեան կրկին շրջաններու։ Օրէնքի նիւթերուն համեմատ ալ՝ բաժնեցին ատենականի, անհատականի և մանաւանդ ամուսնականի եւն։

Առեւտականի մէջ ըննուեցաւ թէ արեւելքի և արեւմուտքի մէջ ի՞նչ դատաստաններն եպիսկոպոսներուն կը վերաբերէին՝ կոստանդիանոսի քրիստոնեայ ըլլալէն առաջ և յետոյ։

Ամուսնականի մասին գլխաւորապէս հինգ կէտերու կրած փոխոխութիւններն ուսումնասիրուեցան. — ա. Ամուսնութեան ճշգրիտ գաղափարը քրիստոնէական յեղաշրջումով. — բ. Հարճերու օրէնքին զսպումը և ծառաներու ամուսնութեան իսկական արժէքը իբրեւ ճշմարիտ ամուսնութիւն։ — գ. Ամուսնութեան համար պահանջուած պայմաններու և նոր արգելքներու յայտնութեան մասին. — դ. Մոնոգամիայի իշխանութեան ճշգրիտ սահմանը. — ե. Չաւակնելու իրաւունքը ծնողաց հանդէպ։

Ուրիշ մասնական օրէնքներու մէջ եղած ազդեցութիւնը, օր. նկատմամբ ուրացողներուն, կրկին մկրտութեան, զատկական ինդիքն և աղանդաւորներու մասին զրուած եկեղեցական օրէնքներու ներկայութիւնը հռոմէական օրինագրքերուն մէջ, որոնց ամէնուն յայտնի և կատարեալ ազդեցութիւնը կը տեսնուի Յուստինեան Օրէնսդրութեան մէջ։

Աղբիւրները որոնք զանազան շրջաններուն մէջ ազդած են՝ եղած են. — ա. Հին և Նոր կտակարանները. — բ. Այն եկեղեցական ժողովներու օրէնքները՝ որոնք տեղի ունեցան ընդմէջ Առաքելական և Էլիբերտեան ժողովներուն. և — գ. Յոյն և Լատին հեղինակներու գրութիւնները։

Յետ ըննելու Հռոմէական օրէնսդրութեան այս կրաւորական ազդեցութիւնը, շարք մը բանախօսութիւններ ալ շօշափեցին անոր՝ և մանաւանդ Յուստինեանին ներգործական ազդեցութիւնը ուրիշ ազդերու օրէնսդրութեան վրայ, քանի որ Հռոմէական կայսրութեան տակ կամ անոր զաշնակիցներ քրիստոնեայ կը դառնային,

և յետոյ իրենց քով կը պակսէր օրէնսդրական ձիրքը. և միւս կողմէն՝ Յուստինեան օրէնքը ժամանակին և բարքերուն պահանջներու նկատողութեամբ յօրինուած, լուծած և կարգաւորած եկեղեցական ու քաղաքական յարաբերութեանց ինդիքները, բնական էր որ դիւրաւ ընդունուէր։

Այդ բանախօսութիւններով Յուստինեան հաւաքածոն ցուցադրուեցաւ իբրեւ աղբիւր յոյն եկեղեցական օրինաց՝ գործածուած նաեւ եկեղեցական ժողովներու մէջ, թէեւ դարերու ընթացքին կրած է փոփոխութիւններ զանազան պատճառներով։ Յուստինեանէն առնուած են գլխաւորապէս այն օրէնքները որ կը կարգաւորեն կղերական, կրօնաւորական և ամուսնական վիճակները։

Յուստինեան հաւաքածոյին աւելի ընդարձակ և տեւական ազդեցութիւնը պատմաբնական և համեմատական կերպով ցոյց տրուեցաւ քրիստոնեայ Եգիպտոսի Օրէնսդրութեան վրայ։

Հայ բանախօսն⁴ ալ ծանրացաւ Յուստինեան Օրէնսդրութեան աղբիւրն և ազդեցութեան՝ Հայկականին վրայ, և աւելի բնորոշելու համար այդ ազդեցութիւնը՝ հարկ համարեցաւ համառօտ ակնարկ մը տալ հայ հռոմէական յարաբերութեանց՝ մինչեւ 536 թուականը, ապա ցոյց տուաւ Յուստինիանոսի կողմէն Արեւմտեան Հայաստանի և Հայոց վրայ եղած կարգադրութիւններէն առաջ եկած ազդեցութիւնը անհատական օրինաց մէջ, դեռ աւելի պարզաբանելու համար այդ ազդեցութեան ընդարձակութիւնն և արժէքը՝ ցուցադրեց հըմուտ կերպով հայկական իրաւական հաւաքածոն, բիւզանդական — հռոմէական օրէնքներուն զանազան ժողովածոները։ Ապա, իբրեւ եզրակացութիւն՝ գծեց յիշեալ ազդեցութեան աստիճանները անհատական իրաւանց վրայ։

1. Kübler B., Universität, Erlangen.
2. De Visseher F., Facultés Catholiques, Lille.
3. Collinet P., Université de Paris.

4. Toso A., Moderator ephemeridis «Jus Pontificium». Romae.

1. Roberti M., Università Cattolica, Milano և Insadowski H. Universitas Catholica, Lublin.
2. Hermann E., Pont. Institutum Orientalium Studiorum. Romae.

3. Gosman E., Քահանայապետական Գանձաժողով.
4. Ն. ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՐԽԱՆԻՆԻ Միջնորդական, Վենետիկ, անդամ Արեւելեան Եկեղեցւոյ օրէնսդրական ժողովին. Հոմո։

Ուրիշ բանախօս մը՝ ապացուցուց Յուստինեան Օրինաց ներկայութիւնը «Օրէնք բարբարոսաց» (Leges barbarorum) մէջ, մանաւանդ Լոմպարտացոց շրջանին։

Լեհ՝ օրէնագէտը դիտել տուաւ հռոմէական օրէնքին ազդեցութիւն մը ժ. Գ. դարէն սկսեալ։

Անակնկալ և հետաքրքրական էր լսել Ճափոնացի բանախօսէն՝ թէ Ճափոնի մէջ արդէն մոտոց գտած են հռոմէական օրէնքները և հարկը կանոնական օրէնսդրութեան ուսման։

Վերջին երկու զոյգ բանախօսութիւնները Յուստինեան «Հաւաքածոյ Իրաւանց» շուրջ շօշափեցին թէ ինչ ոճով և ո՞րքան ընդարձակութեամբ նկատուած է հոն Կրօնաւորներու ազատութիւնը, և թէ ինչպէս կարելի է արդարացնել հեթոթիկոսներուն հանդէպ Յուստինիանոսէ շրջաւորէն օրէնքները, որոնք կերպով մը բրիտանիական սիրոյ սկզբունքին դէմ կը տեսնուին. իր ապացոյցներն հաստատեց թէ՛ եկեղեցական և թէ՛ քաղաքական տեսակէտով ամենամեծ փնտնելուն վրայ զոր կը գործէին հերետիկոսները։

Յետ ամփոփելու հոս Յուստինեան Օրէնսդրական ժողովածոյին շուրջ գլխաւոր բանախօսութիւնները, շահեկան է նկատել նաեւ Գրիգորեան կոնդակներու (Decretales) հաւաքածոյի մասին եղածները։

Միջին դարուն երբ սկսան պետութեանց մէջէն թօթափիլ հին բարբարոսական բարքերն ու կարգը և անոնց տեղ մտաւ քրիստոնէութեան ազդեցութեան տակ աւելի քաղաքակիրթ պետական իրաւակարգ մը, այս յեղաշրջուած նոր կեանքի առաջին հայեացքն իյնալով հռոմէական օրէնքի բարեկարգ կազմին վրայ՝ ընդունեցաւ զայն, անշուշտ զրոշմելով հոն ուրոյն ազգային բնորոշ յատկութիւններ։ Բայց միջնադարեան վառ հաւատքի տեսութիւն-

ներն երբեք կը հանդիպէին հռոմէական օրէնքին մէջ հին հեթանոսական խորթութեանց. ահա պատճառը յեղաշրջման նոր շարժումին և քաղաքական օրէնսդրութեանց փոփոխութեան, նպատակ ունենալով այն բարեկարգութիւնը որ աւելի լաւ զուգընթանար դարուն թէ՛ կրօնական և թէ՛ քաղաքական ըմբռնութիւններուն, և սկզբունքներուն. և այդ բարեկարգութիւնը իր ազդեցութիւնը կը կրէր դարուն եկեղեցական կանոնադրութենէն, և յատկապէս Գրիգորեանէն։

Այս է պատճառը որ զրեթէ բոլոր բանախօսութիւնները դարձան Գրիգորեան ժողովածոյի և ներկայ կանոնագրքի զործած բարերար ազդեցութեանց շուրջ՝ թէ՛ եւրոպական և թէ՛ անդրովկեանեան օրէնսդրութեան վրայ։ Քանի մը կարեւոր բանախօսութիւններ ալ լուսաբանեցին Եկեղեցւոյ հեղինակութեան և Միջազգային օրէնքի պատկանող ծանր խնդիրներ, որոնք զործնական ազդեցութիւն մը կրնան ունենալ քաղաքական մթնոլորտին վրայ։

Կարելի է ըսել որ անխորհրդ կերպով եւրոպական բոլոր պետութիւններն ալ ենթակայ եղած են կանոնական ազդեցութեան, բայց վերեւ յիշուած բանախօսութեանց մէջ յատկապէս ցուցադրուեցաւ Լեհաստանի, Անգլիոյ, Սպանիոյ, Իտալիոյ, Գաղղիոյ, Հունգարիոյ, Միացեալ Նահանգներու, Քանադայի, Սերպիոյ և Ռումանիոյ օրէնսդրութեան վրայ եղած ազդեցութիւնը։

Բանախօսներն յետ ակնարկելու Ս. Աթոռին և Պետութեանց միջեւ յարաբերութեանց սկզբնաւորութեան և անջատման պատմականին՝ լուսաբանեցին ազդեցութեանց նիւթերը։

Այսպէս՝ Լատերանեան Գ. և Գ ժողովներուն մէջ կը յիշուի Լեհ եպիսկոպոսներու ներկայութիւնը և ապա ժ. Գ. դարուն

Ս. Աթոռի և Լեհ պետութեան միջեւ եկեղեցական խնդիրներու համար պաշտօնական յարաբերութիւններ. այդ դարէն սկսեալ կը յիշուի նաեւ Պոլոնիոյ քահանայապետական համալսարանին մէջ ներկայութիւնը ուսումնասէրներու, որոնք կու գային հոն իրաւագիտական զարգացման համար և որոնք գիտական կապ մը կը ձեւանային քաղաքական և եկեղեցական օրէնսդրութեան յարաբերութեանց¹։

Անգլիոյ մէջ տէրութեան դիւանատան մէջ եկեղեցականներու ներկայութիւնը, ինչպէս նաեւ Հռոմի Ս. Պապին քով Անգլիոյ տէրութեան զործակալներու ներկայութիւնը բեմախօսէն նկատուեցաւ իրրեւ միջոց այդ ազդեցութեան, որ ոչ միայն Անգլիոյ այլ նաեւ անոր գաղթավայրերուն մէջ ալ փնտց, այսինքն Ամերիկայի և Քանադայի մէջ²։

Սպանիոյ մէջ՝ Ալփոնսոս Ժ. ի «Las Partidas» օրինագիրքը կազմուեցաւ Պոլոնիոյ համալսարանն ուսուցած մասնագէտներէ, ատկից՝ եկեղեցական օրինագրքի ազդեցութիւնը³։

Իտալիոյ մէջ նոյն ազդեցութիւնը եղած է աւելի դիւանագիտական միջոցներով, երբ, յետ Ս. Աթոռին և Իտալական հանրապետութեանց միջեւ եղած հակառակութիւններուն՝ խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար որոշուած են երկու իշխանութեանց իրաւագիտական սահմանները⁴։

Հունգարիոյ մէջ Ս. Ստեփանոս թագաւորը՝ քաղաքական օրէնքներուն հաւասար հեղինակութիւն կու տայ կանոնագրքին, որ իրը առաջինին լրացուցիչը կ'ըլլայ իր յատուկ մասերով⁵։

Գաղղիոյ մէջ պետական համալսարաններու ծրագիրը կանոնական օրինագրքին նկատմամբ ծառայած է իրրեւ միջոց այդ ազդեցութեան⁶։

Լեհաստանի մէջ Գրիգոր Թ. ի հաւաքածոն՝ իր ծագման օրերէն արդէն թարգմանուած աղբիւր ծառայած էր պետական այն օրէնքներուն որ եկեղեցական բնոյթ ունին։

Նոյնն ըսելու է «Las Partidas» օրինագրքի մասին, որ սակայն, բաց ի Գրիգոր Թ. ի հաւաքածոյէն՝ Գրատիանոսինէն ալ ազդուած է, ինչպէս նաեւ ուրիշ հեղինակներէ։

Հիւս. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն մէջ ամուսնական իրաւունքի վերաբերեալ օրէնքները որոշապէս կանոնականէն ազդուած են։

Նոյնը պիտի տեսնենք նաեւ ուրիշ պետութեանց օրինագրքերուն մէջ, երբ զանոնք բաղդատենք կանոնականին հետ։

Խեղիքներ որոնք ազդեցութեանց չեն կազմած են. — Պետութիւնները կը ճանչնան կանոնագրքի այն կարգադրութիւնը՝ որով կ'արգիլուի պետութեան միջամտութիւնը եպիսկոպոսներու ընտրութեան մէջ։

Աւելի կամ նուազ չափով կ'ընդունուին կանոնագրքի այն օրէնքները որ կը վերաբերին թեմերու, ժողովրդապետութեանց, կրօնաւորական հաստատութեանց կառավարութեան, ինչպէս նաեւ եկեղեցական թէ կրօնաւորական ինչքերու կարգադրութիւնը։

Պետութիւնները կը խոստանան ճանչնալ եկեղեցական զանազան ազատութիւնները, կամ նպաստել՝ կրթական մարզին մէջ եկեղեցական օրէնքներուն յարմարեցնել պետականները, կաթոլիկներու ամուսնութեանց կարգադրութիւնը Եկեղեցւոյ ձգելով և ճանչնալով ամուսնական դաշինքին իրաւական արդիւնքները⁷։

Ասոր հակառակ դարերու մէջ ձեւացած հակառակ հոսանքներ, ինչպէս Սնգլիական բուռն հակառակութիւնը՝ Հենրիկոս Ը. ի խնդիրներուն պատճառով⁸. ինչպէս Քա-

1. Calisse C., Presidente del Consiglio di Stato. Roma.

2. R. Taubensehlag., Ուսուցչական Քրաքովիոյ Պատմաբանին։

3. Muto T., Kyushu Imperial university Fukuoka. Japonia.

4. Croce I. և Balan G., Pont. Commissio pro Codificatione Orientali. Romae.

1. Vetulani A., Uniwersitet Jagielonski. Krakow.

2. Jacob E. F., Oxford University.

3. Bidagor R., Università Gregoriana. Roma.

4. Vaccari P., R. Università. Pavia.

5. Stolpa I., Conseiller du Ministère de Justice de l'Hongrie.

6. Cimetier F., Facultés Catholiques de Lyon.

7. Վերեւ յիշուած օրէնագէտներու բանախօսութիւններ։

8. Jacob E. F., Oxford University.

նատայի մէջ՝ ուր 1750-էն մինչեւ 1852 կրօնական ազատութիւնն անուանական էր, յետոյ թոյլատու շրջանն յաջորդեց, ուր վէճի առթիւ գերակշռութիւնը պետական օրէնքին էր տրուած¹։

Պրանսական յեղափոխութենէն վերջ և անոր անկրօն ազատամտութեան ազդեցութեամբ՝ իրաւական այդ համաճարակի բնոյթն առաւ ամբողջ Եւրոպայի մէջ. վերջին շրջանիս ան դադրեցաւ՝ շնորհիւ Բենեդիկտոս ԺԵ և Պիոս ԺԱ. Քահանայապետներուն կնքած համաձայնութեանց, որոնք վերականգնեցան ազդեցութեան հոսանքը²։

Ձանազան բանախօսներ շոշափեցին արդի միջազգային կեանքին վերաբերող նիւթեր, ասոնց մէջ մին՝ Ս. Աթոռի միջազգային անձնաւորութեան բնոյթի մասին³, ուրիշ՝ մը՝ յետ պարզելու ազատական, ընկերվարական և կաթողիկէ վարդապետութիւնները, վերականգնելու համար ներկայ ընկերական կեանքը և հաստատելու փոխադարձ ներդաշնակ յարաբերութիւններ և լուծելու տիրող քառասային վիճակը, ցոյց տուաւ թէ առաջին երկուքը զուրկ են նպատակայարմար միջոցներէ՝ քանի որ իրենց սկզբունքները անկրօնութեան կ'առաջնորդեն, և ջնջելով խիղճը՝ կը կործանեն ընկերութիւնը. մինչ վերջինը շնորհիւ իր բրիստոնէական ուղիղ սկզբունքներուն լիովին կ'իրագործէ վերականգնումի գործը, ցոյց տուաւ միանգամայն թէ ինչպէս ասոր ընդարձակ ուրուագիծն արդէն պարզուած է Լեոն ԺԳ մեծ Քահանայապետին «Rerum novarum» և «Quadragesimo anno» կոնդակներուն մէջ⁴։

Շատ հետաքրքրական եղաւ «Արդար և անարդար պատերազմը» ուսումնասիրուած բանախօսութիւնը. ուր հերքուե-

ցաւ թէ պատերազմի արդար կամ անարդար ըլլալը պետութեան զրական օրէնքէ մը կը կախուի, քանի որ այս կերպով պատերազմի բարոյական օրէնքը կը խլուէր բնական օրէնքի իրաւասութենէն։ Քննեց ապա պատերազմի օրինաւորութեան պայմանները՝ պարզելով Հռոմէական և Եկեղեցական վարդապետութիւններն ասոր մասին⁵։

Որպէս վերջաբան մը բանախօսութեանց բովանդակութեան՝ կ'արժէր հոս ամփոփել այն զոյգ տեղեկատուութիւնները՝ որոնք կատարուեցան Լատին Եկեղեցւոյ և Արեւելեան Եկեղեցիներու զոյգ օրինագրքերու մասին. առաջինը շուրջ քսան տարիներէ ի վեր արդէն աւարտած, իսկ երկրորդը դեռ կազմուելու ընթացքի մէջ։ Երկու բանախօսներն ալ ցուցադրեցին հոյակապ աշխատութիւնը և մեծ կազմակերպութիւնն և գործադրուած իմաստուն ոճը՝ որոնց արդիւնք եղաւ առաջինը և պիտի ըլլայ երկրորդը իբրեւ տիպար արդի բոլոր օրինագրքերուն⁶։

Խանդավորութեամբ սկսուած և շահեկանութեամբ յառաջացած Համաժողովը՝ ունեցաւ այնպիսի շքեղ փակում մը որ տարուած տենդազին աշխատութեան յաղթանակն ու պսակն եղաւ ի ներկայութեան Ս. Քահանայապետին։

Օրէնսգէտ ծիր. Յուստինիանոս Շերետի՝ Արքեպս. Պուտարեշտի՝ որպէս տեղեկատու ներկայացուցիչ Համաժողովին, Ն. Ս. Պիոս ԺԱ.ի առջեւ դրաւ համառօտակի կատարուած աշխատութիւնը իր էական գծերով և իբրեւ գործնական եզրակացութիւն՝ կը յայտնէր այն փափազն և ծրագիրը թէ Հռոմի մէջ հաստատուէր միջազգային իրաւագիտական կաճառ մը, որուն կարենայանդամակցիլ՝ առանց խտրութեան ազգի և դաւանութեան՝ ամէն իրաւագէտ։

Ն. Ս. Պիոս ԺԱ. կը յայտնէր իր գոհունակութիւնը ձեռք բերուած յաջողութեան համար, շեշտելով հարկը եկեղեցական և քաղաքական օրէնքներու ձուլման, որպէս զի կարելի ըլլայ կառավարել քրիստոնէական ընկերութիւնը. յետոյ մաղթեց որ Համաժողովի աշխատութիւնն ունենար իր գործնական արդիւնքը միջազգային ընկերական կեանքին վրայ, այսինքն պետութիւններու հաշտ յարաբերութիւնը՝ փութացնելու համար խաղաղութիւնը ամբողջ աշխարհիս մէջ։

*
* *

Միջազգային իրաւագիտական այս առաջին համաժողովը՝ որ կը զուգահեռի տնտեսական ընկերային-քաղաքական հին հաստատութեանց յեղաշրջումին՝ պարտադրուած քաղաքակրթութիւնը վերուվար ընող յեղափոխութենէն, եկաւ կեղծնացնելու միջազգային իրաւագէտ մտաւորականութեան ուշադրութիւնը՝ Յոյն-հռոմէական և Քրիստոնէական քաղաքակրթութեան զոյգ հոյակապ կառուցուածքներուն վրայ. ՅՈՒՍԽԵԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐ ՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ։

Առաջինը՝ համերաշխ ձուլումը Հռոմէական իրաւունքին՝ Աւետարանական սիրոյ

հետ (jus-charitas), բնական իմացական իրաւունքին ամբողջացումը՝ գերբնական իրաւունքի լոյսով՝ միշտ քաղաքական օրէնսդրութեան մարզին մէջ. միւսը՝ զուտ աւետարանական և եկեղեցական օրէնքը կամ կանոնը իբրեւ լրում մարդկային ներկայ և գերբնական վախճանին։

Այս երկու օրէնսդրութիւնները ուսումնասիրուած յատուկ շահեկանութեամբ և խոր քննութեամբ աշխարհիս երեւելի օրէնսգէտներէն, նոր լուծումներ ընձեռեցին մերօրեայ ազգային ու միջազգային շատ մը ընկերային և քաղաքակրթական կենսական հարցերու շուրջ։

Յոյց տուին այդ մասնագէտները, անխտրարար հրեան ու բողոքականը կաթողիկէի կողքին, աշխարհիկ իրաւագէտը եկեղեցականին հետ, թէ՛ Պրանսական յեղափոխութեան կամ հակակրօն դպրոցներու փցուն պայքարին սկզբունքները չեն, և ոչ ցեղակրօն ազգայնամոլ պոռթկումները, որոնք կրնան երջանկացնել ազգերն ու պետութիւնները, լուծել առկա վէճերը, հարթել ամէն անհամաձայնութիւն, այլ մի միայն ուղիղ յաւերժական սկզբունքները որ կը բխին իրաւական երկու հոյակապ հաստատութեանց համերաշխութենէն։ Դաս մը՝ որքան հին, նոյնքան ալ նոր և արդի դարու անթիւ, անհամար պահանջներուն համար։

Հ. Ս. Ա.

Պ Ա Պ Ը

Իմ փոքրիկ գրքոյկին անանուն էջերէն
Ես մէկը բացի,
Չեմ գիտեր նա մօտ էր սկիզբին
Թէ վերջին թերթերուն
Ուր վաղուան համար տողեր կար անհուն։

Եւ հոմի երկար ճամբաներուն
Ինձ չըթողուց աւարտել,
Թերթափելով զայն ալ ու ձախ.

ԲԱԶՄ. ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1935

Ու հողմավար էջերուն մէջ
Ամէն անգամ նշմարեցի
Ես, դարձդարձիկ վաղը անվերջ...

Եւ դեռ այսօր կեանքի մատեանն անսպառ
Երբ տակաւին կը կարգամ,
Հովը երկար ճամբաներուն
Կը պահէ վաղն՝ անթառամ...

Փարիզ

Հ. ՏԵՎԼԵԹԵԱՆ

1. Pouliot I. F., Ottawa.
2. De la Brière Y., Institut Catholique. Paris.
3. Mostasa M., Pont. Università Gregoriana. Roma.
4. Angyal P., Université. Budapest.

5. Pasquazi J., Pont. Inst. utriusque Juris. Roma.
6. Card. Gasparri P., և Coussa A., Pont. Inst. utriusque Juris, Pont. Commissio pro Codificatione orientali. Roma.